

խանկէլ, Լժտէրխան, Պաքու և այլն :
— Յամադային . Սուքուա , Ուիպինսք ,
Լիժնի-Լովկորոտ , Վուժա , Լվանու-
վոյ , Վիէվ , Խազան , ()րէնպուրկ ,
Թիֆլիզ , Սիլնա , Պէրտիչէվ , Սար-
շավ , Թումազով , Վալից , Վաքսովիա ,
և այլն :

ՏԱՃԿԱՍՏԱՆ . Ծովային . Ստամպուլ ,
Սէլանիք , Սարնա , Կէլիսուլու , Վա-
նէա (Կրետէ կղզին) և այլն : — Յամա-
դային . Լաիրնէ , Սանաստըր , Սոֆիա ,
Շքոտրա , Լանիա , Ֆիլիպպէ , Սէ-
րէ , Շուվա , Լարիսսա , Պոսնա Սէ-
րայ , և այլն :

ՅՈՒՆԱՍՏԱՆ . Ծովային . Շիրա ,
Փաթրաս , Փիրէոյ , Լաւփլիա :

Լըւէրի են դարձեալ Ծովային . Պը-
րաիլա՝ Սալաքիայի կամ Ուլահի մէջ .
Կալաց՝ Սոլտավիայի մէջ . Օանթա ,
Վօրֆու՝ Յոնիական կղզեաց մէջ : —
Յամադային . Պէլլորա Սերփիայի կամ
Սըրֆի մէջ . Պուքրէշտ Սալաքիայի
մէջ . Լաշ Սոլտաիայի մէջ :

ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ԲՈՒՍԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Բոգ կամ Գննոխա՝ :

ԼԵՌՆԵՐՈՒ անհակ հողերուն վրայ
բուսած գեղեցիկ թփերէն մէկն ալ
բոգն է , որուն գեղեցկութեանը հետ
օգտակարութիւններն ալ շատ են : Եւ
բոյսը նախնիք ալ ճանչցած էին . և
Պլինիոս կ'ըսէ թէ լիւրիկեցւոց Վեն-
տիոս թագաւորն եղաւ ասոր գտնողը՝ և
ինքը առաջին ասոր բժշկական յատկու-
թիւններն իմացաւ . ան թագաւորն՝ որ
անհանձար ու անպիտան մարդ ըլլա-
լուն՝ ամենեւին աս տեսակ անմեղ ու
օգտակար զբօսանաց ետեւէ չէր իյնար .
և իր անպիտանութեանը վկայներ են

1 Գ. Գ. Gentiane. ՏՃ. Ճիւլիյանէ , Ճիւլիյան օրոն :
Բոգ բառը Գաղիանոսի բժշկարանին մէջ գործա-
ծուած է աս բոյսի . Բժշկարանն ալ Ուի Դէշ
կ'ըսէ :

իր եղբայրասպանութիւնն ու բոլոր ժո-
ղովրդեան ատելի ըլլալը . անշուշտ դի-
պուածով մը ու առանց գիտնալու աս
մեծ օգուտն ըրեր է մարդկանց ու բը-
ժշկութեան . որով և անունն ալ բոյ-
սին վրայ դրուեր է :

Լոգը բազմատեսակ է , անանկ որ
հիմա ինչուան հարիւրյիսուն տեսակ
կը համրուի . բայց ասոնց ամէնն ալ սո-
վորաբար ցուրտ կլիմայ կ'ուզեն . իսկ ու
մանք ամենէն բարձր լեռներու վրայ
անլուծանելի ձիւներուն մօտ տեղուան .
քը միայն կ'աճին : Եւ թփին զխաւոր
աղուորութիւնը ծաղկներուն վրայ է ,
որ գեղեցիկ ու վայելուչ ըլլալէն զատ՝
գոյներու զանազանութեամբ ալ շատ
անգամ իրարմէ կը տարբերին՝ մի և նոյն
գեղեցկութիւնը պահելով . ոմանք եր-
կնագոյն կամ մութ կապուտի կը զար-
նեն , ոմանք վարդի ու ծիրանիի կը
զարնեն , շատն ալ ոսկիի պէս կը փայլին
կամ բաց դեղին են , իսկ այլք ալ քիչ
կամ շատ ճերմակագոյն : Լիսոս որ աս
գեղեցիկ թուփը մեր պարտէզներուն
մէջ չաճիր , ու լեռներէն ալ որ հոն փո-
խադրուի՝ սովորաբար կը թուամի . և այն
չափ բազմութիւ տեսակներէն հազիւ
թէ քանի մը տեսակը միայն շատ աշ-
խատանօք ու մեծ խնամքով կրնայ դի-
մանալ ու մշակուիլ . և ան ատեն իրենց
ձևոյն գեղեցկութեամբն ու ծաղկնե-
րուն դունոցն աղուոր տեսքովը շատ
մեծ զարդ կ'ընեն : Իսկ թէ որ աս գե-
ղեցկութեանց վրայ անուշահոտութիւն
ալ աւելնար՝ բոգը անմասն բոյս կ'ըլլար
պարտէզներու մէջ : Լոյց պարտէզի մէջ
տնկելու համար՝ հիւսիսային կողմ
պէտք է ընտրես , ու բոյսը շուքի մէջ
պիտի ըլլայ . և որովհետեւ սովորական
դետնի հողով չըլլար՝ առ ցախ թփին
հողը , որ աղէկ պարարտ է , ու արմա-
տը անոր մէջ թաղէ . բայց ձմեռուան
սառտիկ խոնաւ ըրած ատենները աղէկ
զգուշութեամբ պէտք է պահես . որով-
հետեւ ցրտէն աւելի՝ խոնաւութիւնը կը
վնասէ բոյսին :

Լոգին սովորական ու ծանօթ տե-
սակները Լարոպայի մէջ շատ կը գըտ-

f n q

նուին, և մասնաւորապէս Մարտին լե-
րանց վրայ բազմաթիւ են: Սմանք ալ
որ աւելի անծանօթ են՝ Սիպերիայի և
կիմ Միոյ ուրիշ ցուրտ երկիրներուն մէջ
միայն կը բուսնին. քանի մը ուրիշ տե-
սակ ալ հիւսիսային Մերիկոյ մէջ միայն,
իսկ՝ Սոր Հոլանտայի մէջ մի միայն տե-
սակ կը գտուի: Հումպոլթ ու Պոն-
փլան իրենց ճամբորդութեան ատենը
տաանըհինգ նոր տեսակ բոց գտան Սե-
քսիկոյի ու Ներուի բարձր լեռներուն

վրայ : Բայց բոլին գլխաւոր տեսակները՝ մեծ կամ գեղին , դաշտային , լեռնային , զարնանային , մօրասէր , ծիրանեգոյն , կիտանիշ , խաչակերպ ու Լակ-ղեպիագեայ բոգերն են , և ամենուն վրայ ալ աւելի կամ պակաս՝ բայց նոյն գեղեցկութիւնն ու տեսքը կը փառլի , մանաւանդ որ ընդհանրապէս ամէնն ալ մշտատեւ են . իսկ պատկերքին մէջ գրուածը՝ մե ք բոգն է . ասոր ծաղկըները բազմալեւի ու գեղին են և վերագիր փունջեր կը ձևացնեն . ցօղունը շիտակ է ու իրեք ոտք բարձրութիւն ունի . տերեւները ձուածեւ ու ջղալից են և իրարու հետ միացած . աս տեսակը Խտալիոյ , Գաղղիոյ , Օուիցերիի ու Գերմանիոյ Լակեանց մէջ , Պիրենեան , Սոթ ու Սէլան լեռանց , Սիւեյ Լեռան ու Փիւյ-ար-Տօմի մէջ կը բուսնի :

Ինքնինք հիմա բողին բժշկութեան մէջ ունեցած մեծ օգտակարութեանցը : Վրանի որ քինան՝ գտնուած չէր՝ ընդհատ ջերմերու համար տրուած գեղերուն լաւագոյններէն մէկն ալ բողն էր : Եւոր նման բոլոր Լըրոպայի մէջ ուրիշ լեղի ու զօրաւոր բոյս մը չգտնուիր . ու մինակ ինքն է որ հարկաւոր եղած աւտեն՝ քինային տեղ ըստ բաւականին կրնայ բռնել : Բայց ասոր տեսակներուն մէջ ալ մեծ տեսակները , ինչպէս են մեծ բողն ու ծիրանեգոյնը , պզտիկներէն աւելի կը գործածուին՝ որովհետեւ ներգործիչ սկիզբը որ աս սեռին ամենուն ալ հասարակ է՝ աս ետքիններուն մէջ աւելի կը գտնուի ու խժային հիւլմէրէ աւելի զուտ է : Իժշկութեան մէջ բողին արմատը միայն դեղի կը գործածուի . աս թարմ արմատը գլանաձև երկայն է և բլթաչափ ու կէս հաստ , գոյնը դեղինի կը վարնէ , համը շատ լեղի է , ու երկայն ասեն մարդուս բերնին մէջ կը մնայ : Լըրբոր կ'ուզես գործածել՝ պէտք է չորցընես , ու գինիի կամ ոգեաց մէջ խառնես . ան ասեն իր ներգործիչ սկիզբները կը լուծուին . բայց

1. Գ. Ջ. Quinquies, ասիկայ բերու ծառի մը կէ-
ղէ է, ուսկից զօրաւոր գեղ կ'ըլլայ ընդ հաս ջեր-
մերու :

միանգամայն ուրիշ լեզու ու համեմեղէն նիւթեր ալ պէտք է դնես մէջը . կրնաս երբեմն փոշի դարձնելով կամ եփելով ալ գործածել : Վերամանիոյ և ուրիշ հիւսիսային աշխարհներու մէջ մեծ բողին տեղ ծիրանեգոյնը կը գործածեն, որովհետեւ հոն շատ առատ է : Իսկ կիւ տանիշ, մօրասէր ու մանրացողուն բույսերն ալ քիչ շատ մեծ բողին պէս դառն են, ու դեղորեկից մէջ կը գործածուին : Սարսողութեան ճամբայներու տկարութիւն պատճառով ո՛ր և իցէ հիւանդութեանց դէմ շատ մեծ օգուտ կ'ընէ բողին ջուրի մէջ զրած կամ փոշիացուցածը . նմանապէս ճճեաց, ոտնաշաւի, սրտապոխի, աղեաց ցաւերու և ուրիշ հիւանդութեանց ալ օգտակար է :

Բժշկութենէ զատ ըմպելիքի ալ կը ծառայէ բողը . ասոր համար կ'առնեն արմատը կը կտրտեն ու ջրի մէջ կը դնեն որ խմորի . խմորելէն ետքը՝ ցքահանէ կ'անցընեն, ու անանկով ալքուլեան հեղանիւթ մը կ'ելլէ՝ սաստիկ սուր ու զօրաւոր . և քանի մը տեղ, մասնաւորապէս թոքերի մէջ, ըմպելիքի պէս կը գործածուի . բայց միշտ բոյսին դառնութեան քիչ մը կը պահէ ու կոկորդին մէջ անախորժ համ մը կը ձգէ :

ԲՆԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ջրոյ այլ և այլ տեսակները .

Ջրերը իրենց յատկութեանն ու բնութեան նայելով՝ երկու տեսակ կըրնան բաժնուիլ, այսինքն հասարակ կամ անուշ ջուր և հանքային ջուր :

Բնական կարգի ջրերուն մէջ կը սեպուին լճերու, գետերու, ջրհորներու ջրերը . որոնք խմելու գործածութեան կրնան գալ . իսկ ձեան և սառի ջրերը սովորաբար վատառողջ կը սեպուին . խըմելու համար ամենէն առողջարար ջրերն են բլուրներու ու լեռներու մէջ բխած ջրերը, որոնք աւելի զտուած ու մաքուր կ'ըլլան՝ թէ որ կաւային հողերու

մէջէն բխին, ու քարուտ տեղերէ վազելով անցնին : յովու ջուրն ալ հանքային ջրի կարգ կրնայ սեպուիլ . որ մաքրողականի տեղ ալ կրնայ ծառայել . թէպէտեւ փոխնէզիայի մէջ ժողովուրդներ կան որ իրենց հասարակ խմելու ջուրն է :

Եւ ջուրերն որ շատ խառնուրդ ունին՝ աւելի ծանր կը կռնեն . հոս օրինակի համար ջրերու ծանրութեանը չափ մը դնենք .

Թորած ջուր	1,000 .
Մաքուր ջուր աղբերաց	1,001 . ինչուան 1,005 .
Գետի ջուր .	1,010 .
Ծովու ջուր .	1,012 .
Լճացաւ ջուր .	1,102 .

Հանքային կ'ըսուին ան ջրերն՝ որոնք քիչ կամ շատ հանքերու խառնուրդ ունին մէջերնին, որով համերնին և գոյներնին կը փոխուի . չորս կարգ կրնան բաժնուիլ աս ջրերս ալ՝ ծծմբոտ ջուր, թթուահամ կամ կաղային ջուր, երկաթային ջուր, աղային ջուր : Երկրէն վրայ զատ զատ խօսիլը զանց կ'առնունք . որովհետեւ աս նիւթիս վրայ տեղեկութիւն ուզողները առջի տարուան Բազմավիպին մէջ կրնան կարդալ :

Հանքային ջրերու մէջ կան ան տեսակ ջրեր ալ՝ որ առանց տաք ըլլալու կը բռնկին . ասոր պատճառն աս ջրերուն մէջի բովանդակուած կաղային բուրնկելի նիւթերն են՝ որ թուլութիւն, երկրթի ու անագի հանքերէն կ'ելլեն, ու ծծմբային և քլորաջրային թթուներով լուծուած են :

Բնական աղբիւրներ կը գտուին Բնական տեսակի լեռանց վրայ, որոնց մէջ նշանաւոր է Պարիքածոյ ըսուածը և Բորէթթա-Նուովա ըսուածը և ուրիշ շատ մը աղբիւրներ . Վաղղիոյ մէջ ալ նշանաւոր է Պերկրա ըսուած գեղի մօտ եղած առուակը որն որ վառած յարդի շիւղով մ'ալ կը բռնկի : Շատ անգամ աս ջրերուս մէջ մեծ քանակութեամբ ձիւթ և նաւթ կը գտնուի, որոնք քանի որ ջրին խորերն են՝ եռացման վիճակի մէջ կը գտնուին, իսկ ջրին երեսը կը թանձրանան . աս տեսակ աղբիւրներ շատ կը գտնուին Պարսկաստանի մէջ և